

PŘIROZENÁ MĚNA OBYVATEL EVROPY

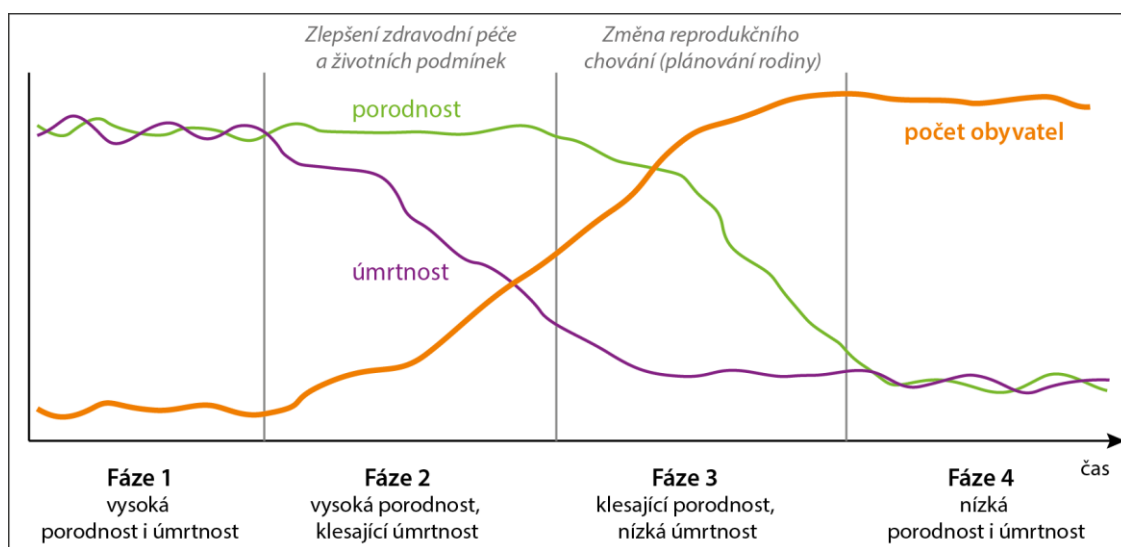
Život člověka není nekonečný, a tak se lidská populace neustále obměňuje – každý rok se určitý počet lidí narodí a určitý počet lidí zemře. Pokud počet narozených převyšuje počet zemřelých za stejné období, populace se početně zvětšuje. Hovoříme o přirozeném přírůstku obyvatel. Tento vývoj populace Evropy v minulosti různě kolísal s proměnami životních podmínek (dostupnost jídla, kvalita bydlení, náročnost pracovních podmínek), vlivem nemocí (mor, cholera apod.) a také válek.

Do konce 17. století rostl počet obyvatel jen velmi pozvolna. Zrychlení populačního růstu v Evropě přinesly společenské změny s nástupem průmyslové revoluce, stěhováním obyvatel z venkova do měst a pokroky v medicíně a hygieně. Počátek těchto změn datujeme do 18. století na území **západní Evropy** (Francie, Velká Británie), odkud se postupně šířily do dalších oblastí Evropy. Ke konci 18. století žilo na území evropského světadílu zhruba 180 milionů obyvatel, v polovině 20. století už trojnásobek (550 mil. v roce 1950) a v roce 2000 pak 726 mil. obyvatel. V průběhu 19. a 20. století prošly populace států Evropy fázemi změn, které souhrnně nazýváme **demografická revoluce** (obr. 1).

První fáze představuje lidskou společnost do začátku průmyslové revoluce, kdy se míra porodnosti i míra úmrtnosti pohybovaly na vysokých hodnotách. **Ve druhé fázi** začala klesat míra úmrtnosti, zatímco míra porodnosti si zachovala vysokou úroveň. Výsledkem těchto změn byl rychlý

nárůst počtu obyvatel. Počátek **třetí fáze** se projevil klesající mírou porodnosti. Míra úmrtnosti pokračovala ve svém poklesu, ale už v mírnějším tempu. **Ve čtvrté fázi** se míry porodnosti a úmrtnosti ustálily na podobných nízkých hodnotách a další početní růst populace se tím opět zpomalil.

Pokles míry úmrtnosti způsobil výrazné změny ve struktuře obyvatelstva. Před demografickou revolucí byla míra úmrtnosti vysoká zejména u kojenců a malých dětí, zatímco dnes má většina lidí šanci na dožití se vysokého věku. Mezi hlavní příčiny poklesu úmrtnosti v druhé fázi demografické revoluce řadíme **pokrok v medicíně a zlepšení životních podmínek**. Největším lékařským objevem té doby byl objev vakcín proti vážným chorobám. Zlepšení životních podmínek přinesly změny v zemědělství, dopravě i kvalitě rodinného života. Průmyslová revoluce podpořila pěstování plodin jako např. tuřín, jetel, kukuřice, brambory nebo rajčata. Zlepšila se úrodnost půd, plodiny se začaly využívat i jako krmivo pro zvířata a výživa se obohatila o důležité zdroje vitamínů. Přeprava potravin na větší vzdálenosti se zjednodušila zkvalitněním silnic a výstavbou železničních tratí. Snížení podvýživy posílilo odolnost populace vůči chorobám, což snížilo úmrtnost nejen dospělých, ale i kojenců a dětí. Zavedení kanalizace a vodovodů umožnilo bezpečné oddělení pitné a odpadní vody. V rámci třetí fáze pokračoval pokles míry úmrtnosti zejména díky probíhající **průmyslové revoluci**, která ovlivnila rozšíření produkce potravin a zvýšení úrovně výživy. Používání strojů umožnilo výrobu zboží ve velkém množství, které se tak prodávalo mnohem levněji než kdy předtím. I chudší lidé si mohli dovolit lépe pečovat o svou hygienu a zdraví.

Obrázek 1: Demografická revoluce

Vysoký pokles míry úmrtnosti dětí způsobil **tzv. babyboom** neboli prudký růst počtu obyvatel. S ním se objevily myšlenky na cílené snižování míry porodnosti. Jednou z možností, jak snížit počet dětí v rodině, bylo plánované rodičovství. Církev však s touto myšlenkou nesouhlasila. Bylo nejprve zapotřebí určitého stupně sekularizace (potlačení vlivu církve), aby společnost přestala nový trend odsuzovat. Zavedené tradice rodinného života se postupně měnily. Lidé začali vstupovat do manželství v pozdějším věku a mít menší počet dětí, protože každé z nich mělo nyní větší šanci, že vyroste ve zdravého dospělého člověka.

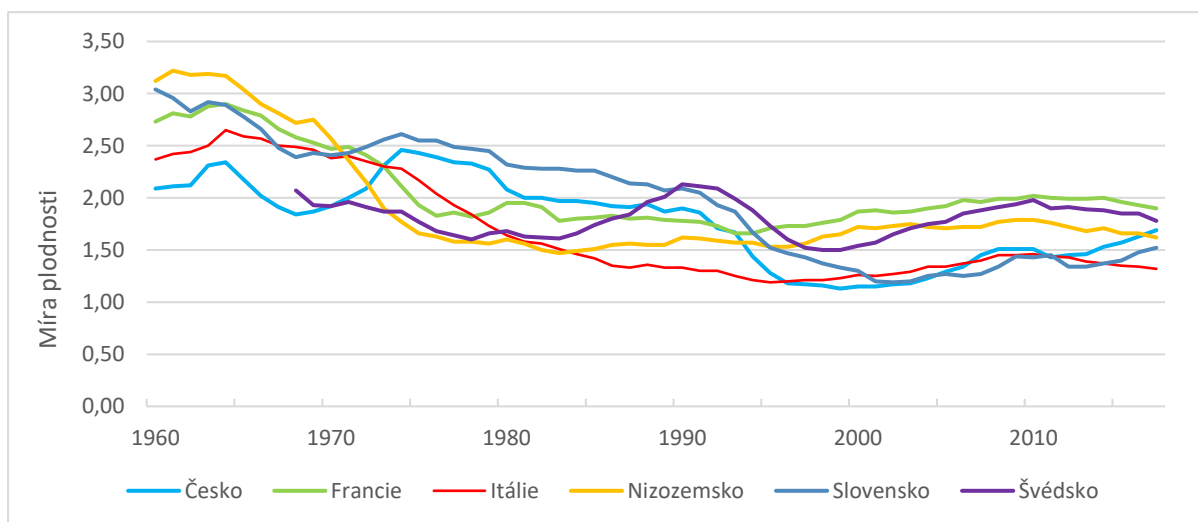
Pokles míry porodnosti započal na území Francie už v letech 1820–1830. Pokles míry porodnosti na hodnotu 25 na tisíc obyvatel v roce 1880 je připisován francouzské revoluci, která přinesla řadu změn v životě společnosti. Ve stejné době dosahovala porodnost ve zbytku Evropy hodnot přes 30, v Rusku dokonce přes 50 narozených na tisíc obyvatel. I v ostatních oblastech Evropy však postupně docházelo k poklesu porodnosti, nejprve v Británii a Skandinávii, poté i v Německu, v českých zemích a na jihu Evropy, nakonec i na Balkáně a ve východní Evropě včetně Ruska.

Druhá fáze demografické revoluce přinesla tak prudký nárůst počtu obyvatel, že pro mnohé bylo obtížné zajistit si dostatečnou obživu – možnosti práce nedokázaly pokrýt poptávku. Část obyvatel se proto rozhodla hledat „nový život“ v jiných částech světa. V období mezi koncem napoleonských válek (rok 1815) a začátkem velké hospodářské krize (rok 1929) odešlo z Evropy více než 54 milionu lidí.

Hlavním cílem se staly Spojené státy americké (asi 35 mil. obyvatel), Jižní Amerika (Brazílie, Argentina, Kuba) nebo Austrálie či Nový Zéland.

Zcela specifická situace nastala v Irsku, kde choroba brambor v letech 1845–1849 způsobila jejich neúrodu a následný hladomor, který vedl k podvýživě, šíření chorob a vysoké úmrtnosti obyvatel a část z nich nastalé podmínky donutily k emigraci. Zatímco na počátku 19. století žilo v Irsku 5 mil. obyvatel a v roce 1841 už 8,2 mil. obyvatel, hladomor tento rychlý nárůst populace zvrátil – v roce 1851 při dalším sčítání lidu žilo v Irsku už jen 6,6 mil. obyvatel.

Podíl Evropy na celkovém počtu světové populace vzrostl v průběhu 19. století z 20 % na 24 %, navzdory intenzivní emigraci z kontinentu. V západní Evropě se demografická revoluce završila po roce 1930, kdy se také radikálně snížila míra emigrace v důsledku světové hospodářské krize a zpřísněním amerických imigračních opatření. I přes velké ztráty na životech během obou světových válek počet evropské populace dále narůstal a tento trend se udržel i ve druhé polovině 20. století. Populace Evropy se rozrostla z **550 mil.** v roce 1950 na **694 mil.** v roce 1980 a následně už mnohem pomalejším tempem až na současných **740 mil.** obyvatel. Zhruba do 90. let dvacátého století byl určující složkou růstu počtu obyvatel **přirozený přírůstek** (tedy převaha narozených nad zemřelými za dané období), po roce 2000 se významnější složkou růstu počtu obyvatel stává **migrace** z jiných kontinentů do Evropy. Přirozená měna obyvatel je v současnosti už záporná, ročně více obyvatel

Obrázek 2: Míra plodnosti ve vybraných státech Evropy 1960–2017

Zdroj: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

v Evropě zemře, než se narodí. Změny životního stylu ve druhé polovině dvacátého století a rozšíření plánovaného rodičovství při zakládání rodiny vedly k poklesu míry **plodnosti** (počet dětí, které se narodí ženě za její život). Aby se v populaci nezmenšoval generační obměnou počet obyvatel, měla by míra plodnosti dosahovat alespoň 2,1 (tedy zhruba dvě děti na dva rodiče, hodnota je o něco vyšší než 2, protože část obyvatel je z různých důvodů bezdětná). Na obrázku 2 je znázorněn vývoj plodnosti několika evropských zemí od roku 1960 a z něj je patrné, že od 90. let dvacátého století je míra plodnosti v těchto státech sice různá, ale rozhodně nižší než 2,1.

Společenské změny, které vedly ke snížení míry plodnosti v Evropě ve druhé polovině 20. století, se označují jako **druhá demografická revoluce**. Lidé se začali brát ve vyšším věku a zvýšil se věk ženy při narození prvního dítěte. Svůj vliv na snížení míry plodnosti mělo i zavedení antikoncepce a povolení potratů. Současně s tím se s růstem životní úrovně, pokračujícími pokroky ve zdravotní péči a důrazem na zdravější životní styl prodlužuje délka života Evropanů, naděje dožití se dnes pohybuje okolo 80 a více let života. Pokud se i nadále bude míra plodnosti udržovat na nízkých hodnotách jako v posledních desetiletích (tedy pod 2,1), očekává se v budoucnu pokles počtu obyvatel Evropy (pokud nebude úbytek nahrazován přistěhovanci z jiných částí světa). Samotný pokles počtu obyvatel v Evropě přitom není nutně negativním jevem, kterému bychom se měli snažit předcházet – rozhodující není samotný počet, ale kvalita života jednotlivců.

Snížením počtu narozených dětí a zvyšováním dlouhověkosti se také mění věková struktura evropské populace, zvyšuje se její průměrný věk – **evropská populace stárne**. Předpokládá se nárůst podílu seniorů (obyvatel ve věku 65 a více let) v evropské populaci z dnešních 20 % na 37 % v roce 2050. Státy s největšími podíly seniorů jsou dnes Řecko, Německo, Španělsko, Belgie a Švédsko. Většina států zavádí důchodové reformy s cílem zajistit dostatek finančních prostředků pro zajištění seniorů. Důchodový věk se v současnosti pohybuje mezi 60–65 rokem života a v budoucnu má být zvyšován. Očekává se, že lidé budou nejen déle žít, ale budou i déle v dobré kondici pro aktivní profesní život.